

Prof. dr hab. Bożena Popiołek

Kraków, dn. 09.08.2023 r.

Instytut Historii i Archiwistyki

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie

Ul. Podchorążych 2

34-084 Kraków

Recenzja pracy doktorskiej Pani mgr Marceliny Palińskiej

pt. *Piekło przedmiotów. Kultura stołu w XIX wieku,*

napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Piotra Oczki, Kraków 2023, ss. 473.

1. Uwagi wstępne

Recenzja została wykonana na pisemne polecenie Rady Dyscypliny Nauki o Kulturze i Religii Uniwersytetu Jagiellońskiego. Zgodnie z Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 15 stycznia 2004 roku (Dz.U. nr 15 z 2004 roku, poz. 128, z późn. zm.), jej celem jest uzasadnienie wartości naukowej rozprawy oraz opinia o spełnianiu warunków określonych w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (DZ.U z 2014, poz. 1852 z późn. zm.). Zgodnie z wytycznymi ministerialnymi w recenzji przedstawiona została ogólna ocena treści i układu pracy ze szczególnym uwzględnieniem jej wartości merytorycznej, wskazano ewentualne ograniczenia, dokonano oceny poprawności definicji i teorii wykorzystywanych przez Doktorantkę, a także przeprowadzono ocenę poprawności wykorzystanych metod i formułowanych tez.

Zgodnie z Ustawą o stopniach i tytułach naukowych (Art. 13.) rozprawa doktorska powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej, dowodzić umiejętności prowadzenia przez niego samodzielnej pracy naukowej. Ten wymóg formalny praca Pani mgr Marceliny Palińskiej spełnia w zakresie znacznie wykraczającym poza ramy przyjęte dla tego typu prac badawczych z obszaru dyscypliny Nauki o Kulturze i Religii. Jej podstawowym walorem jest przede wszystkim oryginalność i nowatorstwo przedmiotu badań, udokumentowany w pracy materiał badawczy dodatkowo bardzo bogato ilustrowany, prawidłowe wykorzystanie metod badawczych i umiejętność formułowania wniosków.

2. Znaczenie podjętej tematyki

Celem zgłoszonej do oceny rozprawy doktorskiej jest ukazanie „piekła przedmiotów”, czyli analiza procesu kształtowania się kultury stołu w XIX wieku, a w ślad za tym kreowania rozmaitych konwenansów, wzorców zachowań i formalnych ograniczeń budujących konsumpcyjny świat nowych dziewiętnastowiecznych elit oraz przemian w zakresie kultury pokarmów. Jest to zagadnienie absolutnie nowatorskie i nie mające odpowiednika w dotychczasowej polskiej historiografii. Sama praca, co podkreśla Autorka, ma charakter katalogu rejestrującego różne typy sztucców i naczyń stołowych oraz dekoracji stołu używanych w XIX wieku przez elity ówczesnego społeczeństwa na obszarze Europy i Stanów Zjednoczonych. Doktorantka zastrzega przy tym, iż zdaje sobie sprawę z kontrowersji, które wynikają z takiego ujęcia tematu, gdyż jej uwaga skupia się głównie na zwyczajach stołowych Francji i Anglii, a w ślad za tym ich wpływu na kulturę stołu na ziemiach polskich. Zabieg ten Doktorantka uzasadnia faktem, iż to właśnie Amerykanie, przejmując wzorce angielskiej kultury, wielokrotnie pomnożyli „typowy arystokratyczny asortyment stołowy”, przyczyniając się do rozkwitu konwenansów i ich zgubnego wpływu na zachowania społeczne. Szkoda, czego żałuje również Doktorantka, że z powodu ograniczeń językowych nie udało się Jej sięgnąć do materiałów rosyjskojęzycznych.

3. Formalna struktura pracy

Przedstawiona do recenzji praca (w wersji drukowanej t. 1 i 2, w wersji elektronicznej pełna, co z pewnością wynika z problemów intrologatorskich, które wymusiły podział pracy) składa się ze wstępu, w którym Doktorantka przedstawiła założenia pracy, stan badań nad tematem i wykorzystane w pracy badawczej źródła. Zawarła tu też istotne uwagi metodologiczne, którymi wspomagała się w swoich badaniach (kategorię dystynkcji Pierre’a Bourdieu, teorię procesu cywilizacyjnego Norberta Eliasa, archeologię i antropologię przedmiotów Bjornara Olsena oraz antropologię rzeczy Rema Bodei, nawiązała również do popularnej ostatnio teorii kulturowej biografii rzeczy) i omówiła konstrukcję pracy. Odwołuje się przy tym do koncepcji antropologicznych i kulturowej historii rzeczy, motywując i uzasadniając relacje zachodzące między zmianami społecznymi, relacjami międzyludzkimi i

relacjami człowiek-przedmioty. Doktorantka odnosi się przy tym do poglądów Norberta Eliasa, Igora Kopytoff'a oraz Ewy Domańskiej.

Pani mgr Palińska podkreśliła ponadto, że praca ta jest znacznie rozbudowaną, poszerzoną i uzupełnioną o szereg nowych zagadnień i ustaleń wersją książki Jej autorstwa, która ukazała się nakładem prestiżowego Wydawnictwa Muzeum Pałacu Króla Jana III Sobieskiego w Wilanowie w 2018 roku – *Embarasse de richesse, czyli o dziewiętnastowiecznych sztuccach stołowych*.

Konstrukcja pracy składa się ponadto z dwóch części, gdzie w pierwszej części Doktorantka dokonała wprowadzenia kulturoznawczego omawianego zagadnienia, zaś druga część została podzielona na kilkanaście rozdziałów, uzasadnionych przyjętym podziałem rzeczy stołowych – naczyń i sztucców. Takie założenie konstrukcyjne jest w pełni akceptowalne i uzasadnione.

Pracę kończy podsumowanie, spis i źródła ilustracji, bibliografia oraz streszczenie.

4. Krytyczna ocena układu i zawartości merytorycznej pracy

W części pierwszej recenzowana praca dotyczy wprowadzenia kulturoznawczego, gdzie Autorka skupiła się na przedstawieniu procesu kształtowania się kultury stołu w XIX wieku, obowiązującego menu oraz możliwości interpretacyjnych poruszanych zagadnień. Doktorantka zwraca przy tym uwagę na wielce subiektywny wybór prezentowanych w drugiej części przedmiotów, co uzasadniania ich niebywałą ilością i różnorodnością, której na obecnym etapie badań nie sposób dociec i w pełni rozpoznać. Magister Palińska odnosi swoje rozważania również do przyczyn zainteresowania nowym stylem życia i potrzebą posiadania coraz to większej liczby przedmiotów przez nowe grupy społeczne powstałe w wyniku przewrotów polityczno-ekonomicznych schyłku XVIII wieku i w wieku XIX, powstanie grupy przemysłowców, finansjery i zamożnego mieszczaństwa, poszukującego nowych środków wyrazu swojego bogactwa i zapewnienia sobie społecznego prestiżu.

Doktoranta zwraca również uwagę na aspekty ekonomiczne tego zagadnienia np. rozwój przemysłu wytwarzającego przedmioty stołowe, wzrost obrotów handlowych czy powstanie społeczno-mentalnej kategorii gadżetu, jako przedmiotu niezbędnego i niepotrzebnego jednocześnie. Wskazuje również, iż nadmiar przedmiotów stołowych nie był jedynie kwestią towarzyskich ekstrawagancji stołowych, ale i sprawą polityczną, gdyż w 1926

r. rząd amerykański ograniczył dopuszczalną liczbę sztucców do 55. Faktem jest jednak, że to właśnie kwestia posiadania i chęć wyróżnienia się odgrywały najważniejszą rolę w procesie gromadzenia dóbr stołowych.

Istotnym zagadnieniem, które omówiła Doktorantka jest kwestia zmiany zwyczajów żywieniowych i ich wpływ na sposób serwowania żywności, a zatem powstania różnych form naczyń i sztucców uważanych za niezbędne do ich serwowania. Owo tytułowe „piekło stołu” – jak podkreśla Pani mgr Palińska, to nie tylko różnorodność i bogactwo naczyń i sztucców stołowych, ale i obowiązujących zasad, wzorców, manier i konwenansów, które wpływały na skomplikowane zachowania społeczne, co odnajdziemy także w Jej rozprawie.

Doktorantka wyjaśnia również, iż Jej celem badawczym było przede wszystkim przedstawienie formy i funkcji tychże przedmiotów, ich bogactwa i różnorodności oraz ich kulturowej historii, rzadko więc odnosi się do takich kwestii, jak problemy z zakresu historii sztuki, stylistyki czy ornamentyki opisywanych przedmiotów. Mimo tych zastrzeżeń Doktorantka odwołuje się w wielu miejscach do kwestii estetycznych i artystycznych dekoracji przedmiotów stołowych. Pani mgr Palińska podkreśla również, co jest istotne w tych badaniach, niedobór opracowań, które systematyzowałyby badane przez Doktorantkę zagadnienia. Należy zatem mocno podkreślić, iż praca ta jest zdecydowanie pracą pionierską, nowatorską, w której powstanie Autorka włożyła mnóstwo trudu i mrówczej pracy. Warto przy tym zwrócić uwagę na odniesienie się Doktorantki do źródeł i materiałów z epoki – inwentarzy, poradników dobrych manier, książek kucharskich oraz nielicznych opracowań tematu, głównie katalogów wystaw, archiwaliów domów aukcyjnych i in. Autorka, jak podkreśla we wstępie, była zmuszona sięgać również do materiałów późniejszych, dwudziestowiecznych, jak katalogi producentów szkła, ceramiki czy platerów. Dziwi jednak brak odwołania się do źródeł rękopiśmiennych – rachunków domowych, rejestrów zakupów czy inwentarzy posagowych i pośmiertnych. Tym mocniej należy podkreślić oryginalność opracowania, którego Doktorantka jest autorką i wysiłek, który włożyła w jego powstanie.

Drugą z kolei część pracy Doktorantka poświęciła na niemal detaliczne przedstawienie katalogu przedmiotów stołowych, czyli naczyń i sztucców, wyodrębniając ich poszczególne kategorie, systematyzując i pieczołowicie opisując. Większości z nich została również powiązana z potrawami, które inicjowały ich powstanie i użycie, ukazując jednocześnie proces ludzkich fobii i przywiązania do przedmiotów, motywowany głównie potrzebą społeczną i mentalną. Należy podkreślić, iż cały materiał badawczy przedstawiony w pracy jest bogato ilustrowany, co ma niezwykle istotne znaczenie z punktu widzenia Czytelnika rzadko obecnie

mającego kontakt z tak ogromnym bogactwem przedmiotów stołowych, czy jak to w tytule pracy nazwała Doktorantka „piekłem stołu”. Źródła ikonograficzne stanowią integralną część pracy i przedmiot analizy badawczej. W tej części rozprawy Doktorantka omawia różne przedmioty stołowe, ich wygląd i funkcje oraz rolę, jaką pełniły w procesie serwowania posiłków i ich rodzaje. Jak sama podaje w podsumowaniu, mimo starań i opracowania około tysiące różnorodnych przedmiotów, nie wyczerpała tematu, gdyż w pomysłowość ludzi była nieograniczona i w różnych miejscach możemy znaleźć specyficzne i oryginalne przedmioty stołowe, a wiązało się to z podziałami społecznymi i chęcią wyodrębnienia się nowych klas i grup społecznych, szczególnie w Stanach Zjednoczonych, z dotychczas przyjętych podziałów.

Doktorantka podkreśla również trudności z atrybucją niektórych przedmiotów, które zdarzają się nawet w katalogach wystaw ze względu na niewielkie niuanse w ich wyglądzie.

Swoją uwagę Doktorantka poświęciła także na analizę niektórych dekoracji stołowych, oraz specyficznych przedmiotów, które powstały z różnych powodów np. łyżka dla wąsaczy czy naczynia do karmienia niemowląt.

5. Uwagi formalne

Doktorantka sprawnie poradziła sobie z nowatorskim zagadnieniem, którego się podjęła, warto by jednak dopracować pewne jego elementy. Jak w każdej, szczególnie tak nowatorskiej pracy nie można się było ustrzec drobnych potknięć i błędów. Nie wpływają one zasadniczo na kształt pracy i jej wartość merytoryczną, ale jeśli praca będzie przygotowywana do druku – za czym się mocno opowiadam – należy przeprowadzić korektę jej językową.

Pewnym zaskoczeniem dla recenzenta jest niewykorzystanie rękopiśmiennych materiałów źródłowych – rejestrów zakupów, inwentarzy posagowych i pośmiertnych, różnorodnych spisów przedmiotów domowych, w tym naczyń i sztuców stołowych, których pełne są dziewiętnastowieczne archiwa. Przygotowując w przyszłości pracę do druku, warto byłoby uzupełnić ją o te nadzwyczaj cenne materiały. Należy też zwrócić uwagę na nieco mylącą klasyfikację źródeł w bibliografii, gdzie Doktorantka mianem „tekstów źródłowych” określa starodruki.

Konkluzja

Ogólna ocena rozprawy doktorskiej Pani mgr Marceliny Palińskiej jest w pełni pozytywna. Rozprawa została prawidłowo przygotowana pod względem teoretycznym i metodologicznym oraz odpowiednio zredagowana. Przedstawiona do oceny dysertacja stanowi całkowicie oryginalne, absolutnie nowatorskie rozwiązanie problemu naukowego, a jednocześnie ukazuje ogólną wiedzę teoretyczną Doktorantki w dyscyplinie nauk o kulturze i religii. Rozprawa doktorska Pani mgr Marceliny Palińskiej potwierdza umiejętność Autorki do samodzielnego planowania i prowadzenia badań naukowych. Tym samym wyczerpuje wymagania art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 o stopniach naukowych i tytule naukowym.

W związku z całkowicie nowatorskim i oryginalnym podejściem do badanego zagadnienia, oraz brakiem tego rodzaju opracowań w historiografii polskiej, zgłaszam wniosek o możliwość publikacji rozprawy doktorskiej Pani Magister Marceliny Palińskiej.

Biorąc pod uwagę powyższe stwierdzenia uważam, że rozprawa doktorska Pani mgr Marceliny Palińskiej spełnia wymogi Ustawy o Stopniach i Tytule Naukowym i wnioskuję o dopuszczenie jej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Z wyrazami szacunku

prof. dr hab. Bożena Popiołek